

өткізілген еді. Енді биыл Ақжан Машановтың шәкірттерінің бастамасымен әл-Фарабидің 1150 жылдығы да ЮНЕСКО көлемінде аталып өтіп жатыр [5, 4 б.]

Ұлы ғұлама тірі кезінде-ақ өзінің замандастары тарапынан бүгінгі күннің Фарабиі деп аталынды. Ол атауға әбден лайық екенін өмірінің соңына дейін қолынан қаламы түспей халқына рухани тұрғыдан қызмет жасағаны дәлел болса керек. Геолог, философ, маркшейдерлік, жазушылық, діни қайраткерлік, тарихшылық – мұның бәрі осындай ұлы адамдарға ғана тән қасиет болса керек. 2007 жылы Ақжан Машановтың 100 жылдық мерейтойы ЮНЕСКО көлемінде атап өтілді. Сонда қазақ халқы ұлы тұлғалардың есімдерін Әл-Фараби мен Әл-Машани деп үлкен құрметпен бірауыздан атағанына барлығымызда куә болдық. Академик Салық Зиманов Ақжан Әл-Машаниға «Бүгінгі күннің тірі жүрген Фарабиі», – деп баға беруі де ғалымның ұзақ жылдар бойы ізденісінің жалпыхалықтық тұрғыдан мойындалғаны деп түсінеміз. Ақжан Жақсыбекұлы Машанов әл-Фараби мұраларын зерттеуге жарты ғасырлық ғұмырын арнап, әлемнің екінші ұстазы Әбу Насыр әл-Фарабиді туған еліне қайтарып, оның Отаны бүгінгі қазақ жері екенін өзінің нақты ізденісімен ғылыми тұрғыдан дәлелдеген патриот ғалым.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әбдіраман Ш. Ақжан әл-Машани Алматы 2007. – 397 б.
2. Әбдіраман Ш. Фараби ғибратты ғалам. Алматы. 2006. – 392 б.
3. Машанов А. Әл-Фараби және Абай. Алматы «Қазақстан» 1994 ж. – 192 б.
4. Ақжан әл-Машанидің – 90 жылдық мерейтой. //Қазақ әдебиті. – 1996. – 2 мамыр.
5. Смағұлов Н.Б. Әбу Насыр Әл-Фараби және Ақжан Әл-Машани: ұлы тұлғалар құбылысындағы рухани сабақтастық. //Ortalyq Qazaqstan. №113 (22709) – 2019. – 12 қазан. – 4 б.

Әл-Фарабидің "Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактат" жұмысындағы қоғамдық құрылым идеялары

Кабылдина Г. Е.

Ғылыми жетекшісі: тарих магистрі Анасова А.Б.
А.Байтұрсынов атындағы Қостанай аймақтық университеті

Әбу Насыр Әл-Фараби –аристотелианизмнің көрнекті ойшылы, ізбасары, орта ғасырлық Шығыстың өзіндік ғалымы, шығу тегі бойынша түріктер, қала тумасы, 870 жылы дүниеге келген. Әл-Фарабидің алғашқы білімін отанында алған деп саналады. Орта Азиядан кеткенге дейін Фараби сонда болды Самарқандта және Бұхарада біраз уақыт оқып, жұмыс істеді. Философ білімін жалғастыру үшін ғылым мен тілдердің әртүрлі салаларын зерттей бастаған араб халифатының астанасы және мәдени орталығы бағдадқа барды.

Бағдадта әйгілі аудармашылар мектебі болды, онда сториандар маңызды рөл атқарды. Олар Платон, Аристотель, Евклидтің шығармаларын аударып, оларға түсінік берді. Параллельді даму процесі болды. Үндістанның 74 мәдени жетістігі, мұндай жұмыс дербес шығармашылық белсенділікке түрткі болды.

Әл-Фараби ежелгі философтардың жетістіктерін игеріп, сыни тұрғыдан қайта қарастырды. Оның философиядағы қызметтерінің үлкен болғаны соншалық, әл-Фарабиді «Екінші философ» (Аристотельден кейін) деп атады.Әл-Фараби мұрасы орасан зор, философия мен логикада, саясат пен этика, музыка мен астрономияда 150-ден астам трактат бар.

Әл-Фарабидің бірқатар әлеуметтік-Этикалық трактаттары қоғамдық өмір туралы ілімге арналған ("ізгілікті қала тұрғындарының көзқарастары туралы Трактат", " бақытқа жету туралы кітап", " бақыт жолдарын көрсету", " Азаматтық саясат", " соғыс және бейбіт өмір туралы кітап", " қоғамды зерттеу кітабы", "ізгілікті адамгершілік туралы").

Грек философтарының саяси және этикалық идеяларына сүйене отырып, ежелгі Шығыстың әлеуметтік идеяларын қолдана отырып, Әл-Фараби әлеуметтік құрылымның үйлесімді теориясын жасады.

"Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары туралы Трактат" еңбегінде әл-Фараби адамның бақытына қол жеткізу тек өзара көмек пен ынтымақтастыққа негізделген қоғамда ғана жүзеге асырылуы мүмкін, бірақ одан адамның оқшаулануынан тыс емес, қаланың идеалын көрсетеді. «...Ұлы қоғам – бұл жер бетінде өмір сүретін барлық адамдардың қоғамдарының жиынтығы, орта – бұл кез-келген халық ұсынатын қоғам, ал кіші қоғам – белгілі бір халық тұратын аймақтың белгілі бір бөлігін алып жатқан қаланың тұрғындары ұсынатын қоғам. Ең үлкен игілік пен жоғары кемелдікке ең алдымен қала қол жеткізе алады, бірақ кемелдіктің төменгі сатысында тұрған қоғам емес. Жақсылықтың табиғаты іс жүзінде оған ерікті және еркін таңдау арқылы қол жеткізілетіндіктен (зұлымдық ерікті және еркін таңдау арқылы да қол жеткізіледі), кез-келген қала бақытқа жетуге қызмет ете алады. Адамдарды біріктірудің мақсаты шынайы бақытқа ие болған істерде өзара көмек көрсету болып табылатын қала-бұл ізгі қала, ал адамдар бақытқа жету үшін бір-біріне көмектесетін қоғам-ізгі қоғам"[1].

Ойшының пікірінше, мемлекет бастапқыда адамның өмір сүру үшін қажетті құралдарды алу процесінде және болашақта – өмірдің материалдық жағдайларын ғана емес, сонымен бірге мәдени және рухани дамуды қамтамасыз ету процесінде басқа адамдармен қарым-қатынас жасау қажеттілігіне байланысты туындайды. Адам табиғаты мынадай, Әл-Фарабидің пайымдауынша, ол басқа адамдардан оқшау өмір сүре алмайды, оларға мұқтаж, өйткені бірлескен тіршілік әрекеті нәтижесінде адамдар өмір сүруге қажетті қаражат алады.

«Қала» содан кейін ізгілікке айналады, деп әл-Фараби мың жылдан астам уақыт бұрын өнер мен ғылымдар өздерінен мақтанатын кезде, адамдар өз абыройы мен абыройын сақтап қана қоймай, сонымен бірге олардың үлгісімен және билеушілер ретіндегі азаматтардың жан дүниесіне әсер етуімен, және пәндер жетілуге ұмтылуды әмбебап нормаға айналдырады. "Ақкөңіл қала-бұл керемет, сау дене сияқты, оның барлық мүшелері бір-біріне тірі тіршілік иесінің өмірін сақтап, оны толық етуге көмектеседі"[2].

Әл-Фараби ізгілікті қала билеушісінің бойында болуы тиіс қасиеттерді егжей – тегжейлі сипаттайды "бұл – имам, бұл ізгілікті қаланың бірінші басшысы және жердің барлық мекендеген бөлігінің басшысы. Мұндай адам он екі табиғи табиғи қасиеттерді біріктіретін адам ғана бола алады. Адам, біріншіден, абсолютті кемелді органдарға ие болуы керек, олардың күштері олар орындауы керек әрекеттерді жасауға жақсы бейімделген, егер бұл адам қандай-да бір органның көмегімен қандай-да бір әрекет жасаса, онда ол оны оңай орындайды; табиғатынан айтылғанның бәрін жақсы түсініп, елестете білу, сөйлеушінің айтқанына сәйкес оған айтылғанды түсіну және заттардың өздері қалай; ол түсінетін, көретін, еститін және қабылдайтынның бәрін жадында сақтау жақсы, мұның бәрінен ештеңе ұмытпайды; ақыл-парасатты және парасатты болу үшін, кез-келген нәрсенің ең кішкентай белгісін байқай отырып, ол осы белгінің негізін білдіретінін тез түсіне алады; экспрессивті буынға ие болу және ол ойлағанның бәрін толық айқындықпен жеткізе білу; оқу мен білімге деген сүйіспеншілікке ие болу, оған оңай жету, оқудан шаршамай немесе онымен байланысты жұмыстың азабын сезінбеу; тамақтанудан, сусындардан және копуляциядан аулақ болу, табиғаттан аулақ болу және одан туындайтын ләззаттарды жек көру; шындықты және оның чемпиондарын жақсы көру, өтірік пен оған жүгінгендерді жек көру; мақтаншақ жанға ие болу және ар-намысты бағалау: оның жаны табиғаттан барлық төменгі істерден жоғары болуы керек және табиғаттан биік істерге ұмтылуы керек; дирхамдарды, динарларды және дүниелік өмірдің басқа да атрибуттарын жек көру; өз адамдарына және бөтен адамдарға әділ болу, әділеттілікке шақыру және әділетсіздік құрбанына шығындарды өтеу, барлығына жақсы және әдемі деп санайтын нәрсені қамтамасыз ету; әділ, бірақ қыңыр емес, адасушылық танытпау және әділеттілік алдында табандылық танытпау, бірақ кез-келген әділетсіздік пен төменгі деңгейге толықтай мойынсұнбау; қажет деп санайтын нәрсені

жасауға бел буу және сонымен бірге батыл, батыл болу, қорқыныш пен қорқақтықты білмеу" [3].

Білім арасында саяси философия мен этикаға басымдық бере отырып, олардың арқасында шынайы бақытқа қол жеткізуге болатындықтан, соңғысын қиялдан, жалған бөліктен ажырата отырып, Әл-Фараби ізгілікті қаланы надан және адасқан қалаға, шын мәнінде ізгілікті адамға қарсы қояды. төмен құндылықтармен өмір сүріп, өтірік, жала және өркөкіректікпен өмір сүреді.

Саяси философия мен этикаға білімнің арасындағы басымдықты бере отырып, олардың арқасында шынайы бақытқа жетуге, соңғысын ойдан шығарылған, жалған бақыттан ажыратуға болатындықтан, әл-Фараби ізгілікті қаланы надан және қате қалаға қарсы қояды, нағыз ізгілікті адам төмен құндылықтармен өмір сүретіндерге және өтірікпен өседі.

Әл-Фараби адамзат қоғамының этикалық-адамгершілік мәселелеріне баса назар аударып, қоғамдық өмір мәселелерін алғашқылардың бірі болып көтеріп, шешуге тырысады. Мемлекет пен қоғамның міндеті адамның қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталуы керек және мұнда көп нәрсе билеушіге байланысты. Билеуші, Әл-Фарабидің пікірінше, өз білімін сөзбен бейнелі түрде жеткізе білуі және адамдарды бақытқа қарай ең жақсы жолмен бағыттауы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Каттыгарин Ж. Әл-Фараби мен Жүсіп Баласағұн дүниетанымының түркілік негіздері // «Түркі халықтарының рухани мұралары және Маңғыстау жыраулық дәстүрі»: халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары, Ақтау: Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, 2019. - 404 б.
2. [https:// akikat.kazgazeta.kz](https://akikat.kazgazeta.kz), bankreferatov.kz: Ж.Исахметұлы. Фараби трактаттарындағы білім, тәрбие және адамгершілік мәселелері.
3. [https:// baribar.kz](https://baribar.kz): Әл-Фарабидің еңбектеріндегі тәлім-тәрбиелік идеялары.
4. Қазақ халқының философиялық мұрасы. Әл-Фараби философиясы. – Астана, 2005.
5. <https://martebe.kz/al-farabidin-khogamdykh-filosofijalykh-zhane-pedagogikalykhgylymi-kozkharasy/>
6. Әл-Фараби. Философиялық трактаттар. – А., 1973. – 286-296-бб.
7. <http://akikat.kazgazeta.kz/?p=237>
8. Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. - Алматы: Раритет, 2011. - 432 б.

Ұлы Дала тұлғамалары шығармашылығындағы рухани сабақтастық

Каирова Д.М.

Ғылыми жетекшісі: г.ғ.м., аға оқытушы Тулегенова А.Ж.,
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Көпшіліктің санасында тарихи үдерістер, негізінен, тұлғаландыру сипатына ие болатыны белгілі. Көптеген халықтар өз елінің ерекше елшісі сынды ұлы бабаларының есімдерін мақтан тұтады. Ұлы тұлғалар – өздерінің саяси немесе рухани еңбегі арқылы қоғам қажеттіліктерін анағұрлым толық қанағаттандыра алып, оның дамуына айтарлықтай әсер еткен, атқарған қызметі өз мемлекетінің аясынан шығып, бүкіл әлемге пайдасын тигізіп, баршаға әйгілі болған адамдар. Сондықтан кез келген мемлекет тарихы ұлы тұлғалар ісінің призмасы арқылы анағұрлым айқын, әрі әсерлі көрінетіні тегін емес. Оның үстіне, тарихтың өзі де кейде осы тұлғалармен сәйкестендіріледі. Адамзат қоғамының тарихында, ұлттар қоғамының тарихында басты рөлді ұлы тұлғалар атқарады. Қазақ тарихында есімдері алтын әріппен жазылған «Ұлы тұлғалар» жетерлік. Ата-бабамыз дала бостандығын сүйе отырып,